

דעה ברורה

בירור כל סעיף בשלחן ערוך הלכה למעשה
בעפה ברורה וקלה עם אלפי הוספות

הלכות ריבית (5)

המשך סימן קס - גודל איסור הרבית, סעיפים יז - יח

ליקט וערך: אשר הורוביץ

לעילוי נשמת מורי חמי הרה"ח ר' שלמה בן הר"ר דוד הכהן דוידוביץ ז"ל כ"ה סיון תשע"ג.

יז (א) תלמידי חכמים (ב) שהלוו זה את זה (ג) דברים של מאכל,
(ד) ונתן לו יותר (ה) על מה שלוה ממנו (ו) עד חמש, (ז) הרי זה
(ח) מותר, שהדבר ידוע שלא נתן לו אלא (ט) מתנה. הגה: (י) ויש

~~~ דעה ברורה ~~~

(א) תלמידי חכמים. היודעים חומר איסור ריבית (ב"מ עה.).
(ב) שהלוו זה את זה. ושניהם תלמידי חכמים המלוה והלוה (הרמב"ן, בית

יוסף, ש"ך סקכ"ד).

(ג) דברים של מאכל. בעסקי סעודה (ר"ן ונמוקי יוסף, בית לחם יהודה סקט"ו).
(ד) ונתן לו יותר. בדיעבד (אחרונים) ודרך כבוד הוא לשלוח זה לזה דורון
של מאכל (לבוש אות יז).

(ה) על מה שלוה ממנו. ולא התנה כן בשעת ההלוואה (ט"ז סק"ב) ואפילו
אמר הלוני מאה ואפשר שלא אדקדק במנין ואתן לך מאה ועשרים
נחשב לא התנו (רמב"ן והביאו חידושי מהרא"ל סקכ"ד).

(ו) עד חומש. שאם ההלוואה היתה מאה פלפלים והוסיף עד מאה
ועשרים פלפלים (ש"ך סקכ"ה, חוות דעת חידושים סק"ח).

(ז) הרי זה מותר, שהדבר ידוע שלא נתן לו אלא מתנה. בלב שלם,
שהרי הם יודעים חומר איסור ריבית וחרדים יותר מכל אדם (סמ"ג לא
תעשה קצג) ודוקא בשני אוהבים שגם בלי ההלוואה היו נותנים זה לזה
מתנה (שלחן גבוה סקמ"ב). ובכמות שהיו רגילים לתת אם היא עד חשבון
מאה פלפלין במאה עשרים, אבל יותר אסור (דרישה, כנסת הגדולה הגהת בית

יוסף אות מב, קונטרס הסמ"ע סימן ל).

(ח) מותר. אבל אם אחד מהם אינו תלמיד חכם אסור, כי אולי הוא
מתכוין להלוות בתורת ריבית (הרמב"ן, בית יוסף, ש"ך סקכ"ד). ומהרי"ל התיר
אפילו אם הלוה תלמיד חכם (ט"ז סק"ג) ודעת כל האחרונים להחמיר
(וביפה ללב ח"ז סק"ב דייק מבראשית רבה לח, ג להתיר במאכל אפילו לכל אדם. אולם הפוסקים לא כתבו
כן ויש להחמיר, חוץ מבני חבורה שיתבאר שמוותרים להלוות דבר מאכל ואין חשש אפילו מחזיר מעט
יותר). ואם אחד תלמיד חכם ונותן לקטן מותר, כי אפילו אם יתכון
הקטן לשם ריבית לא איכפת לנו במחשבתו כיון שאינו בחיוב
עונשים (בית דוד [ביסטריץ] ד"ה ש"ך). וכל ההיתר לדיעה זו כשלא התנו
בתחילה, אבל אם התנו בתחילה אסור אפילו לתלמידי חכמים
בהלוואה (ט"ז סק"ב) כשהתנאי היה בשעת ההלוואה, כי זה ריבית קצוצה,
אבל אם התנאי היה זמן מה אחר ההלוואה מותר בתלמיד חכם (כרתי

המדע סק"ד).

מִתִּירִין (יא) אֶפְלוּ צִהְתָּנוּ מִתְחַלֶּה כָּךְ, (יב) וּבְלָצֵד צִדְכָּר מוֹעֵט. (הגהות אֶשְׁרֵי וְכ"מ דעת הפוסק וכו"נ דעת הרב המגיד). (יג) וּמִכָּל מָקוֹם לֹא יִרְגְּלוּ תַלְמִידֵי חֲכָמִים עֲלֵמָם צָכָךְ, מִפְּנֵי הַמוֹן הָעַם (יד) שֶׁלֹּא יִלְמְדוּ מֵהֶם (הגהות מ"י פ"ד מהל' מלכה וסמ"ג לאוין קל"ג). יח (טו) כָּל רִבִּית דְּרַבָּנָן, (טז) מִתָּר (יז) בְּמַעוֹת (יח) שֶׁל

~~~ דעה ברורה ~~~

(ט) **מתנה.** אבל ללוות מאה זהובים במאה ועשרים אסור (ר"ן ונמוקי יוסף,

בית לחם יהודה סקט"ו).

(י) **ויש מתירין אפילו בהתנו מתחילה כך.** לתת בתורת מתנה, ובעם הארץ נחשב ריבית אפילו בהלוואת מאכל (ט"ז סק"ג). אבל אם התנו לתת בתורת ריבית אסור אפילו בדבר מאכל (חידושי מהרא"ל סקכ"ה). ויש מפרשים שהתנאי היה שיתן מאה במאה ועשרים, ולא פירש בתורת מה הוא נותן, ונחשב בתורת מתנה כי גוף ההלוואה הוא כמתנה זה לזה, וכל שכן אם הלואה לו סתם בלי שום תנאי ובשעת פירעון הוסיף

דבר (באר יעקב [ברלין], מרבה תורה סקל"ט).

(יא) **אפילו בהתנו.** וכל שכן לא התנו (ט"ז סק"ג).

(יב) **ובלבד בדבר מועט.** פירוש: פחות מחומש (הגר"א סקל"ח) ויש מפרשים עד חומש (באר יעקב) ובעסקי סעודה (הרמב"ן) והרי הם כבני חבורה שאין מקפידין זה על זה. ודווקא כשלא קצץ (הגר"א סקל"ט).

(יג) **ומכל מקום לא ירגילו תלמידי חכמים עצמם בכך, מפני המון העם.** ולא כתב בפני המון העם, ללמדך שאסור להתרגל להלוות כך אפילו בצינעא (מרבה תורה סקל"ט).

(יד) **שלא ילמדו מהם.** ואין לנהוג כן אלא היחידים הכשרים שבתלמידי חכמים ולא אחרים (ברכי יוסף סק"ג משם מהר"י בן מיג"ש סימן קלה). ואם כן כל ההיתר של סעיף זה אינו נוהג בזמנינו.

(טו) **כל ריבית דרבנן.** אפילו שאיסורו מדרבנן הוא מפני שנראה

כריבית, או ריבית מאוחרת, או הערמת ריבית (שלחן גבוה סקמ"ה, מרבה תורה סק"מ) כהלואה על תנאי שאם לא יפרע לזמן מסוים יתן להם סך נוסף דרך קנס (יד אברהם משו"ת מים עמוקים סימן כג). וכל שכן קרוב לשכר ורחוק להפסד (מנחת יהודה) ובאופן שאם יהיה ריווח יתן חלק ליתומים ואם יהיה הפסד יפסיד המקבל הכל (צמח צדק פסקים ד"ה מעות). ויש אומרים שכל ההיתר להלוות מעות של יתומים היינו כשבעת התנאי זה אבק ריבית, אבל ריבית מאוחרת וכדומה שאם היה מתנה תחילה על ריבית היה זה ריבית קצוצה, אף לגבי יתומים לא הותר, כיון שאסור

(יט) יתומים, (כ) או של (כא) הקדש (כב) עניים, (כג) או (כד) תלמוד תורה, (כה) או צרך (כו) בית הכנסת. הגה: (כז) וכן נוהגין להקל, (כח) בית יוסף

~~~ דעה ברורה ~~~

לבית דין להתנות על ריבית כזה (חוות דעת חידושים סק"ט ממשנה למלך מלוה פ"ד

ה"ד).

(יז)

מותר. גם למלוה, כי חכמים לא גזרו כלל על אבק ריבית במקום מצוה (שו"ע הרב או"ח סימן רמב בקונטרס אחרון סוף סק"ב) או כי בריבית דרבנן כל איסור הלואה הוא לפני עיוור (הרמ"א סעיף א) וכשמותר למלוה אין לפני עור (יד אברהם). ויש מי שדעתו שכל ההיתר הוא רק ללוה אבל המלוה רשע שמלוה בריבית דרבנן (פני יוסף סימן קסח סק"ט).

במעות. כשמתעסק בהם בפני עצמם ולא שיערבם עם שאר

מעותיו (בית יוסף מהרשב"א).

(יח)

של יתומים. כי כל איסור אבק ריבית מדבריהם וביתומים לא גזרו (רמב"ם פ"ד ה"ד) שלא יכלו מעותיהם (רש"י ב"מ ע.) וכן ביתומים מיתומים אחרים לא גזרו (רעק"א ממשנה למלך בשם מהרי"ט ח"א סימן קמד). ודוקא יתום מאב אבל יתום מאם שיש לו ירושה מאמו שאין לאביו זכות בו, אין דינו כיתום לענין זה (מהרשד"ם חו"מ סימן קצג) מפני שכל זמן שאביו קיים הוא מפרנסו ולא יכלו מעותיו (שלחן גבוה סקמ"ד, וכן נראה מסקנת הדרכי תשובה ס"ק קלו) ויש מתירים אפילו יתום מאם להלוותו באבק ריבית כשהלוה רוצה ליתן, אבל אם אינו רוצה ליתן צריך עיון אם אפשר להוציא ממנו כי יכול לומר אני סובר שאסור באבק ריבית (מרבה תורה סקמ"ז). ולא חילקו מי היתום ואפילו הוא עשיר (מרבה תורה סקמ"א השני ד"ה דע) או מנכסי עובר במעי אמו באבק ריבית, אך בריבית תורה יש להסתפק. ואם הלוו לאמו על נכסי העובר בריבית קצוצה ולקח הריבית אי אפשר לחייבו להחזיר (מרבה תורה סקמ"א השני).

(יט)

יתומים. והוא הדין בנשתטה ונתחרש (משנה למלך מלוה פ"ד ה"ד, חוות דעת חידושים סק"ט, רעק"א, שארית חיים ד"ה ודע דהמ"ל) ובהלוה כשהיה פיקח באבק ריבית ונשתטה או להיפך כשהיה שוטה הלוה באבק ריבית ונתפקח צריך עיון. וכן צריך עיון ביתום שוטה אולי לא תקנו כלל להתיר מעותיו באבק ריבית (מרבה תורה סקמ"א). והריוח שעלה אחר שהגדילו היתומים ונשתפה השוטה אף שהוא ריבית דרבנן אסור לקבל (משנה למלך שם, חוות דעת שם). אבל אלמנה אין לה דין יתומים, שהרי היא מתעסקת בשלה כשאר נשים (בית יוסף, דרכי משה, ט"ז סק"ד, ש"ך סקכ"ט, חוות דעת חידושים סק"כ). ואפילו היא מעוברת או מניקה והיא קצת חולה (מרבה תורה

~~~ דעה ברורה ~~~

סקמ"א השני). ובמקומות שנהגו להלוות מעות אלמנה כמעות יתומים ראוי לבטל המנהג (ברכי יוסף סק"ד). ולמעשה צריך עיון אם היא מוזהרת על אבק ריבית, או על הערמת ריבית ולכן במקום שנהגו להקל לא יבטלו מנהגם. ואם השתדכה דינה כשאר נשים. (מרבה תורה שם).

(כ) **או של הקדש עניים.** ומשמע שכל סוג הקדש עניים בכלל אפילו צדקה המתחלקת (פשוט).

(כא) **הקדש עניים.** וכשאינו קצוב לעניים ידועים אבל אם קצוב

לעניים ידועים אפילו אבק ריבית אסור (בית יוסף מהרמב"ן, וכן פסק במרבה תורה

סקמ"ג דלא כמחנה אפרים סימן ז שאסר אפילו כשאיןם ידועים).

(כב) **עניים.** וכל ההיתר בהקדש עניים בריבית דרבנן אבל בריבית

קצוצה נחלקו הפוסקים ולכן יש לאסור, ואפילו הקדיש שיהיה הקרן

קיים לעולם ויתן רק הפירות (חיות דעת סקכ"א. ועיין חידושי מהרא"ל סקכ"ז ד"ה ולפי"ז,

שהתיר בדבר קצוב כשאין מפורש בשטר שמתחייב לעניים).

ויש בפוסקים כמה פרטי דינים:

א. אם סילק המנדב עצמו מהמעות ואמר לגזבר עשה בהם לעניים מה שלבך חפץ וגם אין אחריותן עליך, והגזבר על כרחך אינו מתכוין לשום טובת הנאה למי שיתן רק למצוה, יש יותר להתיר כשאין העניים ידועים אף בריבית קצוצה. ואין לחשוש אולי זה שמקבל הריבית קצוצה אינו עני ומשקר לומר שהוא עני כי לא מחזיקים אנשים כשקרנים. וצריך עיון אם העניים אינם ידועים כלל ולכל מי שיבוא יתנו ואם כן אין להם חזקת כשרות האם נחשיבם כשרים ולא כגנבים (מרבה תורה סקמ"ג).

ב. הקדיש מהיום ולאחר מיתה על מנת שיהיה הקרן קיים לאחר

מותו לעניים וכל ימי חייו יהיו כל הפירות שלו, יש מי שהתיר (מהר"א

ח"א סימן קי) ויש מי שכתב שזה ספק מחלוקת הפוסקים (מרבה תורה סקמ"ג)

ולמעשה יש לאסור, ואפילו התנה שיהיה לו בפירות חלק שותפות

למחצה או לשליש אסור, ואין להתיר אלא אם התנה שיתנו לו

מהפירות סכום קצוב לשנה כל ימי חייו (חיות דעת סקכ"א).

ג. הקדיש מעות לעניי ארץ ישראל ולא בא הגזבר אין שום איסור אף

בלוה המקדיש מכיס הצדקה בריבית קצוצה מה שהקדיש דמשלו

הוא נותן וכן המנהג. ואף אם קופת הצדקה של הגבאי אין המעות

שמכניסים בתוכה נחשבים כבא ליד גבאי (מרבה תורה סקמ"ב).

~~~ דעה ברורה ~~~

ד. אם כבר קיבל הגזבר ריבית קצוצה יכולים העניים לומר קים לי כמתירים ואין חייב הגזבר להחזירו (מסקנת החוות דעת סקכ"א, ובסקי"ט הביא ממשנה למלך מלוה פ"ד הי"ד שהסתפק אם חייבים להחזיר).

ה. יש מי שאומר שכל ההיתר שאמרנו במעות עניים היינו אם הקדישו ונותנים את הקרן שיהא קיים לפירותיו אבל בצדקה המתחלקת אסור (כנסת הגדולה הגהת הטור אות נג). ואין דעת השולחן ערוך כן. ^(כג) או תלמוד תורה. והטעם כיון שריבית דרבנן אינה אלא גזירה שלא יעבור על איסור תורה, ואם לא ילוה הגזבר מעות שהוקדשו לתלמוד תורה יותר יש לחוש שיבואו לעבור על כמה עבירות שבתורה כי מהיכן ידעו הילדים האסור והמותר, ועל כן עת לעשות לה' הפרו תורה לעבור איסור דרבנן כדי לקיים הרבה מצות של תורה וגם את המצוה של ריבית. ואם כן דוקא לתלמוד תורה וצרכי בית הכנסת שדומה לתלמוד תורה מותר להלוות מעותיהם בריבית כדי לחזק הדת אשר אפילו בריבית תורה יש מקום להתיר להלכה ולא למעשה. וגם במקדיש למלמד ידוע שיקבל שכר לימוד מריבית שיעלה מנכסיו יש להתיר כיון שאסור לו לקבל שכר לימוד תורה אם כן השכר שמקבל אינו שלו כי אסור לקבלו בתורת שכר ושוב אינו בכלל את כספך כי רק מהצדקה מקבל ולכן מותר (מרבה תורה סקמ"ד) ולפי זה יש לחלק בין תורה שבכתב לתורה שבעל פה, וצריך עיון.

^(כד) **ללמוד תורה.** ואם מותר להלוות מעות של תלמוד תורה וכדומה שאין לממון בעלים ידועים בריבית קצוצה עיין בתשובת הרשב"א סימן תרסט (דגול מרובה ועיין עוד בפתחי תשובה סקי"ט).

^(כה) **או צורך בית הכנסת.** דהיינו להחזקת בית הכנסת וספר תורה ומאור, כי במקום מצוה לא גזרו (תורי זהב סק"כ). והוא הדין לשמש ולמפטיר ולעטרה ולמנורה (שלחן גבוה סקנ"א). ויש אומרים שהוא הדין מי שחיבר ספר חידושי תורה ורוצה להדפיסו מותר לו ללוות באבק ריבית לצורך הוצאות הדפוס, רק שיזהר מליקח בריבית קצוצה (דרכי תשובה ס"ק קמח משו"ת מעשה אברהם יו"ד סימן לח) ולמעשה אין לנו אלא מה שהתירו חכמים בפירוש, והבא להתיר אין לדבר סוף ויבוא להתיר חס ושלום גם לצורך שאר מצוות (בירור הלכה [זילבר] חי"ד).

^(כו) **בית הכנסת.** ויש מי שהתיר ללוות בריבית לצורך סעודת שבת או סעודת מצוה (מגן אברהם סימן רמב בשם שבולי לקט. וכן משמע כאן בביאור הגר"א) והיינו בריבית דרבנן (באר יעקב, והביאו פתחי תשובה סקכ"א). ולמעשה יש לאסור גם ריבית דרבנן ורק הותר ללוות בריבית לצורך מצוה מגוי או דרך היתר

בְּשֵׁם הַרְמְזָ"ס וְהַרְא"ץ (כח) אָף עַל גַּב דִּישׁ מַחְמִירִין דְּאִינוּ מִפְּרָ (כט) רַק בְּבֵית דִּין. (מְרַדְּכִי לֹא"נ וְכֵן מְשַׁמֵּעַ זְמַהֲרָא"י וּבִת"ה סִימָן ט' וּבִת"ה סִי' ר"ץ וְרָש"י פֶּקֶד לֹא"נ דָּף ע' סוּף ע"א). (ל) יֵשׁ מְקוֹמוֹת שְׁנוּהֲגִים שְׁאִפּוֹטְרוּפוֹס מִלְּוָה מְעוֹת יְתוּמִים בְּרֵבִית קְלוּלָה.

~~~ דעה ברורה ~~~

(משנה ברורה שם סק"ד). ועיין עוד בסימן קעב סעיף א ברמ"א בדין ריבית לצורך מצוה.

(כז) **וכן נוהגין להקל.** ואפילו בלי בית דין, כי כל מה שהצריכו בית דין במעות יתומים זה כדי שיהיה ללוה פחד מבית הדין (הרא"ש סימן נא) או כדי ליטול רשות מהם, ואין האפוטרופוס רשאי להלוותם מעצמו בלא רשות בית דין שיש ליתומים תועלת מכך (הרשב"א ע. ד"ה ויהינן).

(כח) **אף על גב דיש מחמירין דאינו מותר רק בבית דין.** וטעמם כי הפקר בית דין הפקר להוציא ממון, אבל בלי בית דין מעות יתומים ככל שאר מעות (בית יוסף מהמרדכי סימן שלב). מכל מקום נהגו להקל אפילו שלא בבית דין.

(כט) **רק בבית דין.** והש"ך (סקכ"ו) העיד שבכל מקומות שהיה לא ראה מנהג זה, וגם חקר ודרש ולא שמע שנוהגין כן, ואפילו שנהגו להלוות ליתומים אפילו שלא בבית דין מכל מקום לא נהגו להלוות להם אפילו בריבית דרבנן אלא בדרך היתר כמו שאר מעות (ופסק כן החוות דעת חידושים סקכ"ב). והטעם שלא נהגו כן, כי חששו לדעת הרשב"א שלא כל ריבית דרבנן התיירו אלא בקרוב לשכר ורחוק להפסד, וכפירוש הריטב"א שהנותן לוקח על עצמו את כל ההפסד ולא רק חצי בשכר ושני שליש בהפסד, ולכן כיון שצריך להיות חלק בהפסד הנהיגו ליתן בדרך היתר, כיון שבאמת דרכי ההיתר שלנו הם גם כן רחוקים מהפסד אלא אם כן יביא שני עדים כמבואר בשטר היתר עיסקא (צמח צדק פסקים ד"ה ויהינן). ובמרבה תורה (סקמ"ה) הסביר בדעת הש"ך שפקפק על מה שלא ראה ושמע לנהוג במנהג הזה לטובת היתומים, ולמה לא נהגו בהיתר זה לטובתם. וכן הנודע ביהודה (חיר"ד סימן מ) כתב בדעת הש"ך שפקפק מחמת שאינו בבית דין. אך העיקר שאין צריך בית דין. וכן נהג למעשה להלות מעות יתומים בריבית דרבנן בלי בית דין, והקפיד לכתוב בשטר שהמעות שקיבל קרוב לשכר ורחוק להפסד הם של יתומים (והביאו פתחי תשובה סק"כ).

(ל) **יש מקומות שנוהגים.** וכתב הש"ך (סקכ"ז) גם זה לא שמעתי בשום מקום אלא שמהרי"ל כתב כן בזמנו ואחריו נמשך הרב.

(לא) וּמִנְהַג טְעוֹת הוּא וְאִין לִילָךְ אַחֲרָיו (מהרי"ל בַּתְּשׁוּבָה) ; וְכָל אַפּוּטְרוּפּוּס
 שְׁעוּשָׁה כֵּן, עֵין צֶחֶסֶן הַמַּשְׁפֵּט (לב) ס"י ל"ד אִם נִפְסָל. (לג) אֲחֻזָּל (לד) צֶרֶפֶית
 (לה) דִּרְבָּנָן, (לו) שָׂרִי, (לז) כָּל זְמַן שָׁלָא הַגְדִּיל הִיתּוּם לַעֲסַק בְּמַעוֹתָיו כְּדָרְךְ

~~~ דעה ברורה ~~~

(לא) **ומנהג טעות הוא.** ואם כבר נתנו ליתומים ריבית קצוצה נחלקו
 הפוסקים האם יכול לנכותו מהקרן (גליון מהרש"א).

(לב) **סימן ל"ד אם נפסל.** ושם סעיף י"א מבואר שאינו נפסל, כיון
 שחושב שעושה מצוה להרויח נכסי היתומים. וכן הלכה (מרבה תורה

סקמ"ו).

(לג) **אבל בריבית דרבנן שרי.** ומכל מקום אם יטען המקבל לא קיבלתי
 אלא חצי בשכר וחצי בהפסד [ולא קרוב לשכר ורחוק להפסד]
 המקבל נאמן במיגו שיכול היה לטעון לא היו דברים מעולם או
 החזרתיו לך. אבל אם יש ליתום משכון אנו טוענים ליתום שהיה
 רחוק מהפסד עד כדי דמיהן (ש"ך סקכ"ח, חוות דעת ביאורים סק"א וחידושים סקכ"ג).
 ודוקא כשהיורשים יודעים בברי שלא החזיר היתום את המשכון
 לאפוטרופוס, אלא שאינם יודעים באיזה אופן ניתן לו המשכון, ולכן
 אין לו מיגו להמקבל, וטוענים ליתום שמן הסתם ניתן לו בקרוב
 לשכר כדינו. ולפי זה עכשיו שאין המנהג ליתן מעות יתומים קרוב
 לשכר ורחוק להפסד [כמו שכתב הש"ך סקכ"ו] אין טענת המקבל
 טענה טובה, ולא טוענים ליורשים להוציא ממון מספק ולומר ששינה
 המנהג שזה טענה גרועה (שער משפט).

(לד) **בריבית דרבנן שרי.** ואם לא גבו את האבק ריבית עד שהגדילו, גובים מה
 שעלה בשעה שהיו קטנים, אבל מה שעלה משהגדילו אין גובים, ואפילו
 העבירו את הריבית ועשאוהו חלק מהקרן בשעת הלואה כשהיו קטנים (משנה
 למלך לוח ומלוה פ"ד ה"ד, והביאו הפתחי תשובה סקכ"ג ורעק"א). ואם נתן אביהם באבק ריבית ומת
 אין יכולים היתומים לגבות האבק ריבית אפילו שהם מותרים בו (פתחי תשובה
 סק"ח משו"ת מהרש"ך ח"ג סימן ב בשם מהר"א מונסין, והסכים עמו המשנה למלך, ערך השלחן [טייב] סק"ג). **ויש**
מתירים לגבות מה שעלה לאחר מות אביהם (מוהריק"ש סימן קסא, והביאו רעק"א ומשמע שכן
 דעתו. וכפסק זה כתבו חידושי מהרא"ל סקל"ג, שארית חיים ד"ה רק דנראה, מרבה תורה סקמ"א). **ואם קיבל עליו**
לפרוע לבאי כוחו מוציאים ממנו היתומים אבק ריבית בדינים כאילו נתנו
לו באבק ריבית אחרי מות אביהם (מוהריק"ש שם והביאו רעק"א).

(לה) **דרבנן.** ואם אחד נשתתף עם היתומים והאפוטרופוס הלוח המעות
 בריבית וחלק מהמעות הלוח באבק ריבית וחלק מהמעות הלוח בדרך היתר
 גמור, יכול השותף לקחת מהרווח שבדרך היתר לגמרי נגד מה שיטלו

שָׁאֵר חֲנֻכָּה, אִם עַל פִּי שְׂפָתַי הוּא בֶּן י"ג שָׁנָה, הוֹאִיל וְלֹא הִגִּיעַ לְכָלֹל דַּעַת (לח) מִקְרֵי יְתוֹם לְעֵנִין זֶה. (צִית יוֹסֵף בָּשָׁם ת"ה וְדָבָרִי צִית יוֹסֵף גּוֹפִיָּה). (לט) מִי שְׂחָיֵב לִיתוּמִים וְכִשְׁפָּא לְפָרַע טוֹעֵן שְׁנֵתוֹ לָהֶם רְצִית וְרוֹכָה לְנִכּוֹת מִחוּבּוֹ, וְהִיתוֹם טוֹעֵן שְׁלֹא קֶצֶל, (מ) הִיתוֹם נֶאֱמָן בְּלֹא שְׁבוּעָה (צִית יוֹסֵף בָּשָׁמֶן קע"ז בָּשָׁם פְּשׁוּבָה הַרְשָׁ"א).

~~~ דעה ברורה ~~~

היתומים מהריווח שעל ידי אבק ריבית, כי בדרבנן ההלכה שיש ברירה (רעק"א, שארית חיים).

שרי. ולכן אפילו אם הלוה האפוטרופוס מעות יתומים ולא התנה בריבית כלל חייב ליתן מהריווח שהריוח כמו בהתנה, כי בית דין אביהן של יתומים, וכאילו התנה דמי (חוות דעת חידושים סק"ט ממשנה למלך מלוה פ"ד הי"ד).

כל זמן שלא הגדיל היתום לעסוק במעותיו. ואם יש יתומים גדולים וקטנים לכתחילה אין מלוין בריבית דרבנן רק מה שמגיע לחלק הקטנים, והגדולים יקחו חלקם, ואם לוו כל המעות יתנו הריוח לקטנים אבל לגדולים אסור לקבל ריוח (חידושי מהרא"ל סק"א). ויש מי שמקיל אף בחלק הגדולים. וכל שכן אם הלוה לא רצה לקבל סך מועט של הקטנים ועל ידי מעות הגדולים הריוחו היתומים. ואין הבכור נוטל פי שנים במעות שהריוחו בריבית (כמבואר בקצות החושן סימן רעח סק"ד) וצריך עיון אם מת היתום ויורש אותו גדול, אם מותר לו לקחת את הריבית שעלה בחיי היתום, ומה שעלה אחר כך ודאי אסור לקבל (מרבח תורה סקמ"א).

מקרי יתום לענין זה. וכן גדול שמת אביו ואינו יודע להתעסק בשלו נחשב כיתום (ש"ך סק"ט חוות דעת חידושים סק"ג) ויש מי שהחמיר שלא להלות מעותיו בריבית דרבנן (הגר"א סקמ"ו) אבל מי שאין אביו רוצה לפרנסו ולהתעסק בצרכיו לכל הדעות אין לו דין יתום ואסור להלות מעותיו קרוב לשכר ורחוק להפסד (ט"ז סקט"ו, ש"ך שם, חוות דעת שם). כי אמו מרחמת עליו וסופו להשיבו אל אביו

(מרבח תורה סקמ"ז).

מי שחייב ליתומים וכשבא לפרוע טוען שנתן להם ריבית ורוצה לנכות מחובו, והיתום טוען שלא קיבל. בדרך איסור אלא בדרך היתר, אבל אם טוען שלא קיבל כלל אינו נאמן (ש"ך סק"ל, באר יעקב). ולפירוש הטורי זהב (סקט"ו) ברמ"א, מדובר שטוען שלא קיבל כלל.

היתום נאמן בלא שבועה. ומלשון הרמ"א משמע שהיתום עדיף משאר בני אדם, וכמה הסברים נאמרו בדין זה:

א. שאנו לא נחזיק אדם כרשע, וכשטוען שלא קיבל באיסור אלא בהיתר נאמן בלא שבועה כי וודאי מה שקיבל בדרך היתר קיבל (לבוש ש"ך סק"ל, רעק"א).

ב. כמו שהקילו בדין ריבית אצל יתומים והותר אצלם אבק ריבית כך הקילו גם בזה כשיש הכחשה ביניהם האם נתן לו ריבית האסורה מהתורה שלא יצטרך להישבע על זה (ט"ז סקט"ו).

~~~ דעה ברורה ~~~

ג. כיון שהיתירים אלו אינם מצויים כל כך לא נאמין לשאר בני אדם בלי שבועה, אבל ליתומים שבקל יכולים למצוא היתר שהרי כל ריבית דרבנן מותר ביתומים, אם כן נאמין ליתום שלא קיבל כלל במיגו שהיה יכול לטעון קבלתי בהיתר (כרתי המדע סק"ח).

ד. שהרי ביתום גם אם התנה שיתנו לו בריבית קצוצה נחשב כאילו התנה שיתנו מהריוח שהרויח במעותיו, ואם כן אפילו נשביע את היתום שקיבל נצטרך להשביע גם את הלוח שלא הרויח, ולמה נשביעו שבועה על שבועה, ובפרט שנתן לו לשם רווח והיתום יש לו שטר ונאמן לומר שלא קיבל במיגו שהיה אומר שנתן לו לשם רווח שהיה נאמן. וכן הלכה למעשה (חוות דעת ביאורים סק"ב, חידושים סק"ד).

ה. מי שחייב ליתומים, רבים, ומהם יתומים שלא הגיעו לכלל דעת ויתומים שהגיעו לכלל דעת, ואז ליתומים הגדולים אסור אבק ריבית, ואפילו למתירים היינו בנתן המקבל מרצונו. וכשבא לפרוע טוען שנתן להם ריבית, ורוצה לנכות את תשלום הריבית מחובו. והיתום הקטן טוען שהגם שמפורש בשטר חיובו ליתן אבק ריבית מכל מקום לא קיבל כלל, היתום נאמן, ולא רק שלא ינכו מחובו אלא אף להוציא המגיע לחלקו מהמקבל בלא שבועה (מרבה תורה סקמ"ח).

אבל הטורי זהב והש"ך חלקו על הרמ"א ולדעתם אין שום מעלה ליתום יותר משאר בני אדם. ולדעת הטורי זהב אין לסמוך על הגה זו להלכה למעשה אפילו ביתום, והבא לפסוק כן עליו להביא ראיה בפרט להוציא ממון בלי שבועה.

ולדעת הש"ך העיקר שאנו לא נחזיק אדם כרשע, וכל מי שיטען במלוה בשטר קודם הפירעון שלא קיבל כלל ריבית אינו צריך לישבע קודם הפירעון אפילו אמר הישבע לי, ורק אחר הפירעון ישבע היסת. וכשהמלוה מודה שיש בשטר ריבית רק שטוען שבהיתר נעשה נשבע בנקיטת חפץ קודם הפירעון. וכשטוען כן אחר הפירעון הדין להיפך שאם טוען שלא קיבל נשבע היסת, וכשטוען שבהיתר קיבל אינו נשבע כלל, כי חזקה אין אדם עוזב דרך היתר ואוכל באיסור (ש"ך סק"ל בצירוף מה שכתב בנקודות הכסף, לביאור החוות דעת חידושים סק"ד בדבריו, באר יעקב).

פסקי הלכות בקצרה

- ❖ להמחבר: תלמידי חכמים אוהבים ורגילים לתת אחד לשני והלוו זה לזה מאכל לסעודה ומעצמו השיב לו יותר, עד חומש מותר לקבל, ולדעת הרמ"א: הותר אפילו התנו בדבר מועט פחות מחומש
- ❖ למעשה גם תלמידי חכמים ביותר לא ירגילו עצמם בכך אפילו כשהלוואה בצינעא
- ❖ אין לנהוג כן אלא היחידים שבתלמידי חכמים, ואם כן כל ההלכה אינה נוהגת בזמנינו
- ❖ מעות יתומים: מותר להלוותם בכל סוגי ריבית דרבנן
- ❖ יתום פירושו: יתום מאב ואפילו עשיר, ואפילו בחור בר מצוה עד שידע לעסוק במשא ומתן
- ❖ מעות עובר, חרש, שוטה, מותר להלות בריבית דרבנן
- ❖ רק את חלק המעות ששייך ליתום הקטן מותר אבל מה ששייך לאחיו הגדול אסור
- ❖ מותר ליתומים לקחת ריבית דרבנן מיתומים אחרים
- ❖ לא גבו את האבק ריבית עד שהגדילו גוברים רק מה שעלה כשהיו קטנים
- ❖ נתן אביהם באבק ריבית ומת מחלוקת אם יכולים לגבות מה שעלה לאחר מותו
- ❖ מעות יתומים שמלוים בריבית לא יערבם עם שאר מעות אלא יתעסק בהם בפני עצמו
- ❖ הש"ך העיד שלא ראה מי שנהג להלוות מעות יתומים בריבית דרבנן, אולם הנודע ביהודה העיד שבעצמו נהג כן והיה כותב בשטר שהם מעות יתומים
- ❖ אסור להלות מעות יתומים בריבית קצוצה, נתנו ליתומים ריבית קצוצה ספק האם ינכה מהקרן
- ❖ מעות אלמנה אסור להלוות בריבית דרבנן ואפילו מעוברת או מניקה וקצת חולה

~~~ דעה ברורה ~~~

- ❖ מותר להלוות בריבית דרבנן מעות הקדש עניים שאינו עומד לעניים ידועים או מצדקה המתחלקת
- ❖ כסף העומד בקופת צדקה מותר להלות בריבית דרבנן
- ❖ מותר להלוות בריבית דרבנן לצורך תלמוד תורה, ולתת למלמד מסוים צריך עיון
- ❖ מותר להלוות בריבית דרבנן לצורך החזקת בית הכנסת ספר תורה מאור לשמש ולמפטיר
- ❖ חיבר ספר חידושי תורה ורוצה להדפיסו לא ילוה בריבית דרבנן לצורך הוצאות הדפוס
- ❖ לצורך סעודת שבת או סעודת מצוה מחלוקת אם הותר ללות בריבית דרבנן ויש להחמיר
- ❖ אין הבכור נוטל פי שנים במעות שהרויחו בריבית
- ❖ מי שאין אביו רוצה לפרנסו אין דינו כיתום ואסור להלות מעותיו בריבית דרבנן
- ❖ מי שחייב ליתומים וכשבא לפרוע טוען שנתן ריבית ורוצה לנכות מהחוב, והיתום טוען שקיבל בדרך היתר: לרמ"א היתום נאמן בלא שבועה. לט"ז דין יתום כשאר אנשים ואין להוציא ממון אלא בשבועה.
- ❖ לש"ך דין היתום שוה לשאר אנשים, ולכן 1. מי שיטען במלוה בשטר קודם הפירעון שלא קיבל ריבית אינו נשבע אפילו אמר הישבע לי. ולאחר הפירעון ישבע היסת 2. כשהמלוה מודה שיש בשטר ריבית וטוען שבהיתר נעשה נשבע בנקיטת חפץ קודם הפירעון 3. כשטוען כן אחר הפירעון הדין להיפך ואם טוען שלא קיבל ישבע היסת, וכשטוען שבהיתר קיבל אינו נשבע כלל

ואלה יעמדו על הברכה שנדבו מהונם להדפסת הדעה ברורה

יעקב מנצר ביטוחים 02-5370030 לעילוי נשמת אביו הרה"ח ר' מנחם יהודה בן הר"ר אלעזר חיים ז"ל ואמו מרת פנינה בת הר"ר יעקב ע"ה הונצח על ידי ידידינו בנם הרה"ח ר' יעקב מנצר שליט"א

לשאלות הלכתיות - הערות - תרומות - הנצחות - לקבלת הדעה ברורה בדוא"ל :

אשר הורוביץ. רחוב אהליאב 34 י-ם. דוא"ל asher6321@gmail.com

בנק המזרחי סניף 417 חשבון 168880 פלאפון 0533127341 כל הזכויות שמורות